

ZAMONAVIY IJROCHILIK AN'ANALARI VA MUSTAQILLIK DAVRI ESTRADASI

Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi: **2-kurs magistri**

Egamqulova Dilrabo Abdul qizi.

Ilmiy rahbar: Jizzax DPI "Musiqa ta'limi" kafedrası dotsenti v/b, p.f.n., Fayzullayev Ermat Majidovich.

Annotatsiya: Ushbu maqola mazmunida O'zbek musiqiy estradasi shakllanishi jarayonida folklor namunalarining muhim zamin bo'lganligi, bunda qo'shiq, lapar va ayniqsa sho'x yallalarning raqsobligi, yengil ohang-usullari va "o'zbek musiqiy estradasi"ning milliylik asosini ta'minlovchi vositalari yuzasidan fikr-mulohazalar bildirildi.

Kalitli so'zlar: musiqa, qo'shiq, lapar, yalla, konsert, ovoz operatori, ovoz rejissyori, klipmeyker, prodyuser, estrada, estrada san'ati, badiiy tafakkur, zamonaviylik.

"Harakatlar strategiyasi"ning maqsadi olib borilayotgan islohotlar samaradorligini tubdan oshirishdan, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratishdan, mamlakatni modernizatsiyalash va hayotning barcha sohalarini erkinlashtirishdan iboratdir.¹

Estrada tushunchasi - lotincha tomosha ko'rsatish uchun maxsus ko'tarilgan, joy ya'ni sahna ma'nosini bildiradi. XIX asr oxiriga kelib bu tushuncha yakka tartibda, kichik shaklda ijod qilish ma'nosini anglata boshladi. Dramaturg p'esa, rejissyor spektakl, aktyor obraz yaratadi. Uchala jarayon bir kishida mujassam bo'lib, u kichik shakldagi tomosha yaratsa, nomer deb ataldi. Tomosha - nomer yaratish san'ti XX asrdan boshlab estrada deb atala boshlandi. Nomer yaratgan va uni san'at darajasida namoyish qilgan shaxs esa estrada aktyori deb ulug'lana boshlandi.

XX asr boshlarida ijtimoiy - siyosiy vaziyatlar o'laroq shakllana boshlagan o'zbek estrada qo'shiqchiligini shartli ikki davrga bo'lish mumkin: Birinchisi an'anaviy janrlar – qo'shiq, lapar, yallalar rivojlangan davr. Ikkinchisi esa - folklor janrlari musiqiy estrada talablari asosida usluban qayta ishlanishi boshlangan davrdir.

Mashxur polyak kompozitori K.Shimanovski o'zining "Jamiyatda musiqaning tarbiyaviy ahamiyati" nomli maqolasida, musiqaning tabiiy kuchi haqida gapirar ekan, uning ikki qarama-qarshi yo'nalishda - yaratish va buzish uchun ishlatish mumkinligini - "kerakli ishga yo'naltirgan holda, tez oqar daryoning

---

¹ . Sh.M.Mirziyoev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.O'. 2017.

suvlaridan foydalanib, foydali va unumli ishlar uchun, ya'ni tegirmonni aylantirish uchun ishlatgandek, musiqa kuchidan ham unumli foydalanish kerak", - degan.²

Meros va zamonaviy ijrochilik an'alariga estradani payvandlash uchun nafaqat uning mazmuni, qolaversa, ijod xususiyatini ham tushunmoq darkor. Meros va hozirgi zamon milliy musiqasi oralig'idagi umumiylik va ijro prinsiplari qanday kechishini hamda yaxlit musiqiy tur sifatida qanday unsurlarga ega bo'lmog'ini anglamoq lozim. Bunday umumiylik an'analari, ya'ni badiiy tizim, badiiy til butunligi va milliy ijod belgilari qanday ko'rinish kasb etishini his qilish, tasavvurlash aranjirovkachilardan tashqari tovush injeneri, saundmen, ovoz operatori, ovoz rejissori, klipmeyker va prodyuserlar uchun ham muhim hisoblanadi.

Mazkur xususiyatlar etishmasligi bois, ba'zida iqtidorli qo'shiqchi taqdiri, gurux ishtirokchilari, ayniqsa milliylik tuyg'usi shakllanmagan aranjirovkachi qo'lida noto'g'ri yo'l samarasiz ijod orqali milliylikka qarshi yo'naltiriladi. Qo'shiqchining tabiiy imkoniyati, badiiy tafakkuri "yangilik", "zamonaviylik" mezoni asosidagi ijod tizimi qobig'ida yangilanadi. Qo'shiqchida nafaqat turli ruhdagi ijodkorlar san'ati namunasi, balki milliylik va zamonaviylik unsurlari hamda ularning qo'shilishiga to'sqinlik qiluvchi tushuncha ham shakllanadi.

Estradada yaratilgan har qo'shiq, asar bir kishining ijod mahsuli emas, uning yaratilishida qayd qilganimizdek, bir qancha kasb egalari ishtirok etadilar va prodyuserga etib kelguniga qadar barcha ishtirokchilar fikri mujassamlashtiriladi. Shu bois ham qo'shiq yaratilishida ishtirok etadigan mutaxassislar milliylik an'alarini yaratilayotgan qo'shiqqa singdirishlari yoki o'z qo'shiqchilarini og'zaki - kasbiy va folklor ijrochiligi namunalari asosida tarbiyalashlari lozim.

Bil'aks, o'zbek estrada qo'shiqchiligida nojo'ya sun'iy taqlidlar natijasida folklor namunalaridan foydalanib yaratilgan asarlarda ham soxtalik paydo bo'ladi. Buning sababi, folklor namunalarini aranjirovka yo'li bilan estrada tizimiga tushurishda uning estetik vazifasini anglamagan aranjirovkachilar safi ko'payib borayotganligidir.

Millat tuyg'usiga yot uslubda saralanadigan jo'rovoqlik (hind, eron, turk, hamda Evropa va Amerika xalqlari estrada qo'shiqchilari repertuaridan olinadi) ham aranjirovkachilar ijod mahsuli bo'lib, ushbu badiiy hodisa mualliflari na ijodiy, na badiiy jixatdan o'zaro bog'langan. Buning natijasida tinglovchi e'tiboriga havola qilinayotgan qo'shiqlarda xalqqa, millatga tegishli qismi qaerdaligini xech kim sezmaydi. Umuman, milliylik haqida gap ketganda millat mentaliteti, ichki dunyosi, tafakkur olami va hayot tarzini o'zida mujassam etgan san'at turiga nisbatan aytib o'rganilgan.

---

² Ветлугина Н.А. Развитие музыкальных способностей дошкольников в процессе музыкальных игр. М.: АПН, 1988г., - 247стр.

Zero, milliy an'analar qobig'ida shakllangan musiqiy tizim va uning mavjud uslublarini o'ziga singdirish o'rniga unga xorij an'alarini zo'raki payvandlash bilan muammo echimini topmaydi.

Qaroqchilik oqibatida u yoki bu xalq qo'shiqchisi repertuariga yamoq solinib, "kurok" ohanglar tuzilmasi hosil qilinishi etmagandek, o'zlarini Totlises, Xyuston, Tarkan va hokazo qilib ko'rsatishga urinishlar ko'paydi. Bu holat xorij qo'shiqchisi qo'shig'ining badiiy sifati, ma'naviy darajasidan qat'iy nazar, mashxurlikka ko'r-ko'rona intiluvchi taqlidchilar uchun ijod mezonini belgilay boshladi.

Bunda badiiy sezgi va emotsional g'oyaga ega bo'lishi lozimligi emas, balki besamar taqlidni ko'chirma qilish birinchi turadi. Piravardida, estrada qo'shiqchiligi uchun muhim omil bo'lgan an'ana va zamonaviylik, ular mushtarakligini ta'minlovchi unsurlar yaxlitligi ta'minlanmasa, har qanday milliy ijro o'z-o'zini inkor qilishdan to'xtamaydi.

Zamonaviylik tushunchasi nafaqat milliylik alomatlari aks etmagan ma'lum bir diletantlar guruhlarini paydo bo'lishi, balki milliy musiqiy meros namunalarini his etib ulgurmagan yosh tinglovchilar ma'naviy - ruhiy olamiga ham salbiy ta'sir o'tkazmoqda. Albatta erkinlik havaskorlar uchun xorij qo'shiqlaridan qaysi hatti-harakat va kiyinish uslubini o'zlashtirish uchun qulay imkon hisoblanadi. Uning "shaxsiy uslub" milliy san'at tizimida o'zini emas, balki milliy san'atni "o'z tizimida" ko'rish alomatlarini ham paydo qiladi.

Havaskorlikning badiiylik va sun'iy texnik jarayon bilan to'ldirilishi o'z navbatida ma'lum talablar va salbiy sharoitlarni kelitirib chiqardi. Havaskor qo'shiqchi ovozi galizligi va nafasdagi etishmovchilik, aytib o'tilganidek, texnika yordamida kompyuterda to'g'rilana boshlandi. An'anaviy jonli ijro fonogrammaga almashtirildi. Bu "yangilik" o'zbek estrada qo'shiqchiligida "ko'zbo'yamachilik" ka ruju qo'ygan "orzumandlar" sonini oshirdi. Katta konsert sahnalari kasbiy ijrochilar qatorida havaskor ihtiyoriga topshira boshlandi. Tabiiy ijro, o'zbek musiqa ijrochiligiga xos etika, badiiy estetik vosita manbai bo'lgan milliy ijrochilik an'analari chetga surildi. Estrada qo'shiqchiligida zamonaviylik, uni qayd qilingan ko'rinishida milliy ijro an'alaridan tashqarida, hayotiy haqiqatdan uzoq holatda tasavvur qiluvchilar ham etarli bo'lib qoldi. Bugun zamonaviylik deganda texnikaga suyanib, saxna ko'rib "ulgurgan" nomoyandalar tashkil qilgan shovqin-suronli jo'rlik, ekstrovgant ijro va shunga monand mazmunsiz, bachkana harakatlar majmui tushunilmoqda.

Asl zamonaviylikni esa tarix, hozirgi davr va kelajakni uzviy bog'lagan holda talqin qilish, qo'shiq va ijroning milliylik va mafkuraga asoslaganligi bilan dalolatlanadi.

O'zbekiston Mustaqillikka erishgan davrdan boshlab yaratilayotgan san'at asarlari orasida Vatan, istiqlol, ozodlik, millat haqidagi qo'shiqlar keng o'rin oldi.

Boshqa san'at turlari qatori eng ommaviy san'at turi - musiqiy estrada rivoji uchun yangi sharoit, yangi tizim joriy etildi.

1996 yil 5 - apreldagi O'zbekiston Respublikasi prezidentining (PF - 1419 son) Farmoniga binoan "O'zbeknavo" gastrol - konsert birlashmasi tashkil etildi. 2001 - yilda Vazirlar Mahkamasining "Estrada qo'shiqchilik san'atini yanada rivojlantirish to'g'risida" gi (2000 - yil 26 - iyundagi 272 - sonli) qarori e'lon qilindi. Qarorda Respublika keng musiqiy jamoatchilik vakillari, estrada san'atining taniqli namoyandalari, "Ma'naviyat va ma'rifat" Kengas'hi, Madaniyat va sport ishlari vazirligi, O'ztele radiokompaniya, Yozuvchilar uyushmasi, Bastakorlar uyushmasi, Badiiy akademiya va boshqa manfaatdor tashkilotlarning takliflari asosida O'zbekiston qaxramoni, O'zbekiston xalq shoiri Erkin Voxidov raisligida Milliy estrada san'atini rivojlantirish va muvofiqlantirish Kengashi tuzildi, uning asosiy vazifasi etib:

- Estrada jamoalari, yakkaxon ijrochilar hamda boshqa san'atkorlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning ijodiy iqtisodiy, huquqiy manfaatlarini himoya qilish.

- Zamonaviy estrada san'atining o'zbek musiqa madaniyati taraqqiyotidagi o'rni, g'oyaviy-badiiy yo'nalishlari, uni milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlikda rivojlantirish tamoyillarini belgilash.

- Mamlakat miqyosida o'tkaziladigan bayramlar, festivallar, ko'rik -tanlovlar, tamosha-shoular, xalq saillari va boshqa madaniy-ma'rifiy tadbirlarga doir tavsiyalar tayyorlash.

- Milliy estrada san'atining monitoringini tashkil etish, soxani rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan turli anjumanlar, ilmiy-ijodiy simpoziumlarni muntazam ravishda o'tkazib borish, o'z davriy nashrlarini yo'lga qo'yish.

- Soha rivojiga munosib xissa qo'shayotgan san'atkorlarning nomzodlarini davlat mukofotlariga tavsiya qilish, o'zining turli nufuzli mukofotlarini ta'sis qilish, estrada namoyandalari, avvalambor, yoshlarni moddiy va ma'naviy jixatdan rag'batlantirish, tegishli o'quv yurtlariga tavsiya etish va xokazolar ko'rsatilgan edi.

Estrada san'atini rivojlantirish borasidagi ishlarning samaradorligini os'hirish uchun "O'zbeknavo" gastrol - konsert birlashmasi tugatilib, uning negizida Milliy estrada san'atini rivojlantirish va muvofiqlashtirish Kengashining asosiy maqsad va vazifalarini ado etadigan xo'jalik xisobidagi "O'zbeknavo" estrada birlashmasi tashkil etilishi belgilab qo'yildi. Birlashma qoshida ijodiy ko'maklashuvchi vakillar guruhi kengashi faoliyat ko'rsata boshladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarori nafaqat estrada qo'shiqchiligi soxasida faoliyat yurituvchi sub'ektlar, balki umuman musiqa san'ati ijrochiligi bilan shug'ullanuvchi guruhlar va yakka shaxslar ijodiy

faoliyati uchun keng yo'l ochib berdi va mazkur soxa vakillari oldiga tegishli vazifalarni qo'ydi.

Ayniqsa, "san'atkorlarning ijodiy nufuzi, mahorati, professional malakasi, repertuar saviyasi"ga qarab "O'zbeknavo estrada birlashmasi" tomonidan maxsus ruxsatnoma (litsenziya) lar berilishi ayni muddao edi. Bu mazmunan sayoz, badiiy jixatdan zaif qo'shiqlarning ma'naviy tarbiya ishiga salbiy ta'sir ko'rsatishini cheklash bilan birgalikda, kasbiy ijrochilik me'yorini belgilashda muhim omil bo'ldi. O'z-o'zidan litsenziya asosida faoliyat yuritadigan san'atkorlarning maqomi kasbiy ijrochilarga tenglashtirildi. Oddiy qilib aytganda, haqiqiy ijodga ko'mak beruvchi va rivojlantiruvchi maxsus tashkilot ish boshladi. "O'zbeknavo" estrada birlashmasining Qoraqolpog'iston Respublikasi va viloyatlar hududiy bo'linmalari faoliyatlariga ham raxbarlik qilishi, mazkur tashkilot oldiga qo'yilgan vazifalarni markazlashgan tarzda boshqarilishini ko'zda tutilganligi bilan birgalikda, badiiy-goyaviy yaxlitlikni ta'minlashga ham qaratildi. "O'zbeknavo" estrada birlashmasi bilan Anor Nazarov, Alisher Ikromov, Alisher Rasulov, Doni Ilyosov, Baxrulla Lutfullaev, Dilorom Omonullaeva, Sultonali Rahmonov kabi bastakorlar, Qodir Mo'minov, Shokir Axmedov, Ma'mura Ergasheva, Nasiba Madrahimova, Muyassar Sotvoldieva, Viloyat Oqilova kabi baletmeysterlar ijodiy hamkorlik qildi. Bu hamkorlik Mardon Mavlonov, G'ulomjon Yoqubov, Zulayxo Boyxonova, Sobir Mo'minov, Ilxom Farmonov, Gulsanam Mamazoitova, Avaz Olimov, Izzat Ibragimov, Abdulla Shoma'ripov, Rayxon Ganieva, Rashid Xoliqov, Anvar G'aniev, G'iyos Boytoev, Maxmud Namozov, Mavlyuda Asalxo'jaeva, Toxir Sodiqov, Sevara Nazarxon, Shuxrat Qayumov, Ilxom Ibroximov, Asadulla Xoliqov, Shuxrat Dadajonov, Feruza Jumaniyozova, Dilnoza Ismiyaminova, Abror Parpiev, Samandar Hamraqulov, Yodgor Mirzajonov, Joxongir Otajonov, Jasur Mirsagatov, Sardor Rahimxon, Iroda Dilroz, Lola Axmedova, Oksana Nechitaylo, Diana Ziyatdinova, Firdavs Pazleddinova, Xulkar Abdullaeva, Abduvali Rajabov, Maksed Utemiradov, Mirzaqul Safaeva, Gulnoz Utegenova, Sevinch Mo'minova, Shaxlo Rustamova, Og'abek Sobirov, Anvar Sobirov, Erkin Xudoyqulov, Davron Ergashev, Ozoda Abdugafforova, Akmal Isroilov, Sherzod Davronov, Furqat Mirzaev, Nasiba Raxmonova, Nosila Raximova, Mavjuda Olimova, Toshpo'lat Matkarimov, Aziz Rajabiy va boshqalar ijodining mavzu jixatdan boyishida muhim o'rin tutdi.

Ular tomonidan yaratilgan asarlar Mustakillik, Navro'z, "O'zbekiston - Vatanim manim", "Nihol", "Sharq taronalari", "Tarona", "Yangi nomlar" va shu kabi o'nlab Xalqaro va Respublika ko'rik - tanlovlarida, festivallarda, forumlarda, bayramlarda, tok - shoularda ijro qilina boshlandi. Ularning orasida Yulduz Usmonova, Nasiba Abdullaeva, Gulomjon Yoqubov, G'iyos Boytoev, Maxmud Nomozov, Ozoda Nursaidova, Gulsanam Mamazoitova kabi o'nlab xonandalar

tomonidan ijro qilingan qo'shiqlar milliyligi hamda badiiy g'oyaviy saviyasining yuqoriligi bilan ajralib turadi. Qo'shiqlarda aks etgan milliylik g'ururi, Vatanga sadoqat, qolaversa, xonandalar qalbida shakllanayotgan tafakkur - estrada qo'shiqchiligida jiddiy izlanish, yangi yo'nalishlarni topish jarayoni kechayotganidan dalolat desak, mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.O'.2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli qarori. www.lex.uz. 2009
3. N.Abdullaev "O'zbekiston san'ati tarixi" Toshkent 2007.
4. Lola Abidova "Jaz tarixi" Toshkent 2007.
5. Galatskaya "Xorijiy Mamlakatlar musiqasi" Toshkent 2006.
6. Z.Yunusova "Musiqa o'qitish metodikasi."
7. Vetlugina N.A. Razvitie muzikalnix sposobnostey doshkolnikov v prosesse muzikalnix igr. M.: APN, 1988g., -247str...
8. F.N.Xalilov. Didakticheskie osnovi instrumentalno-ispolnitelskoy podgotovki budushix uchiteley muziki: Avtoref.diss. ... dokt.ped.nauk. – T.: 2006. – 48 s.
9. Kiyamov N.S. Musiqiy madaniyat tarbiyasini o'rganishga yo'naltirilgan nazariy tadqiqotlarni olib boorish xususida // Nauka, prosveshenie i kultura v sisteme neprerevnogo obrazavaniya: prablemi i resheniya po realizatsii gosudorstvennoy programmi "God vnimaniya i zaboti o starshem pokolenii" Materiali nauchno-praktecheskoy konferensii.
10. Fayzullayev E.M. Bo'lajak musiqqa o'qituvchilari badiiy didini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari (o'zbek mumtoz musiqasi misolida). Ped.fan.nomz... dissertatsiyasi. TDPU. T.: 2010y.

